

УДК 140.8.130.1

Г. О. Арсентьєва
кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри філософії
Запорізького національного технічного університету

НІЦШЕАНСЬКА КОНЦЕПЦІЯ «ВОЛЯ ДО ВЛАДИ» ЯК ВЛАДА НАД СОБОЮ, ЯК СВОБОДА САМОВИРАЖЕННЯ

Ф.В. Ніцше – творець самобутнього філософського вчення, яке має підкреслено не академічний характер і почасти тому широке розповсюдження, виходить далеко за межі науково-філософського співтовариства. Філософські погляди Ніцше поставили під сумнів базисні принципи чинних форм моралі, релігії, культури та суспільно-політичних відносин. Будучи викладеними в афористичній манері, твори Ніцше не піддаються однозначній інтерпретації й викликають багато розбіжностей, навіть діаметрально протилежних. Передусім це стосується його концепції «Воля до влади», точки зору на яку настільки різні, що навіть діаметрально протилежні. Тому низка питань щодо його творчості розроблена недостатньо, досі залишається дискусійною.

Завдання статті полягає у філософському аналізі ніцшеанської волі до влади як влади людини над собою, як свободи самовираження людського «я», коли будь-яка людина за допомогою власної сили волі та свободи волевиявлення, працюючи над собою, самовдосконалюється, фактично відкриває своє «я» в собі й самореалізує його.

Теоретичну основу дослідження переважно становили роботи самого філософа [1]. Джерелом дослідження, використаним у статті, став огляд досліджень радянських, українських, російських [2–11] та інших зарубіжних авторів [12–17].

Варто зазначити, що над цією проблемою працювало чимало філософів, серед них особливо хотілося б відзначити Д. Галеві [4], В. Візгіна [5; 6], І. Жіброву [8], К. Свасьяна [11], які досліджували філософію Ніцше, були на «підступах» її вивчення й найбільш яскраво, на нашу думку, передали ідеї та думки німецького філософа.

Але, як це часто трапляється, філософія Ніцше не всіма визнавалася. Ще на початку ХХ століття всі «Посмертні фрагменти» і твори останнього періоду «бури й натиску» оголошуються «філософською клінікою», продуктом божевілля. Макс Нордау, наприклад, пише: «Він абсолютно очевидно вже від народження – психічно хворий, і кожна сторінка його книг має відбиток його хвороби» [12, с. 54]. Такої самої думки дотримуються Шлехта [13, с. 105], Монтінарі [14, с. 108].

Іншої точки зору дотримуються філософи: М. Хайдеггер [15], М. Фуко [16], Ж. Делез [17] та інші, які вважають, що саме «Посмертні фрагменти» містять справжню ніцшеанську філософію.

У радянській філософській науці існувала одна відповідь на запитання про гуманність вчення Ніцше – негативна. Безумовно, учення німецького філософа не може бути оцінено як тільки негативне або тільки позитивне. Ніцше змушує думати, порівнювати, міркувати. Це, на нашу думку, і є критерієм актуальності його філософії загалом і концепції «Воля до влади» зокрема.

Варто уточнити, яка влада мається на увазі: влада над ким або над чим. Якщо влада над іншою людиною не завжди позитивна по своїй суті, то влада над собою є не стільки управлінням своїми почуттями та вчинками, скільки можливою виплеснутися свободі самовираження людини. Саме цей аспект концепції «Воля до влади» і є предметом нашого дослідження у роботі.

Щоб уникнути будь-якого нерозуміння німецького філософа, хотілося б як приклад навести цитату з книги Делеза: «Ми, читачі Ніцше, повинні уникнути чотирьох можливих помилок:

1) із приводу волі до влади (не можна думати, що воля до влади означає «жага панування» або «воля панувати»);

2) щодо сильних і слабких (не можна думати, що найбільш «могутні» в будь-якому соціальному устрої є найбільш сильними);

3) стосовно Вічного Повернення (не можна думати, що мова йде про стару ідею, запозичену в греків, індусів, єгиптян тощо; що мова йде про цикли, або про Повернення того самого);

4) із приводу останніх творів (не можна думати, що вони виходять за межі творчості або просто скомпрометовані божевіллям) [18, с. 303].

З огляду на різночитання Ніцше дамо визначення ключових понять концепції «Воля до влади». Крім того, така необхідність пов'язана й із контекстом нашого дослідження: воля до влади як влада над собою. Надлюдина – це та людина, яка завдяки волі до влади над собою змогла самореалізуватися, вищою мірою правильно наближаючись до утвердження повноти існування, тобто до життя як до субстанції. Життя, згідно з Ніцше, має бути кінцевою метою всіх людських прагнень – «єдиною метою моєї волі». Це життя філософ розуміє у вигляді потоку, вічного й абсолютного становлення, у якому немає ні кінцевої мети, ні логіки, а є лише цілісність складних комбінацій. Вічне повернення – постійне звернення до життя як ідеального прообразу своєї життєвої програми.

Якщо, за Шопенгауером, воля до життя хаотична, то в Ніцше кожна воля повинна мати мету, воля вже припускає, що щось підкорюється. Будучи несвідомою, сама по собі, воля отримує завдяки світу уявлення пізнання свого бажання й життя, яке становить предмет світу. Воля в Шопенгауера виступає як воля до життя, а у Ніцше – як воля до влади. У Ніцше метою є влада, але життя переважає, владі теж. При цьому необхідно пам'ятати, що сама воля лежить поза часом, а також, будучи опорою всякого явища, вона є вільною.

Насамперед необхідно одразу зазначити, що влада тут, чи воля до влади, не виступає як жага панування, але вона являє собою пластичний принцип усіх наших ціннісних суджень і прихований принцип створення нових, ще не визначених цінностей. Воля до влади полягає в тому, щоб творити й віддавати, прагнучи до «життя» як до гармонії, як до ідеальної, відвічної, первісної для конкретної людини програми її реалізації. Влада ж як воля до влади виступає не як те, що наказує волю, а як те, «що наказує у волі» [2, с. 36].

Філософ створив концепцію «надлюдина» (Übermensch) як концепцію ідеального образу, що втілює в собі волю до влади, і стверджував, що людина повинна подолати будь-які випробування долі й бути готовою перенести будь-який біль у прагненні до досягнення статусу надлюдини.

Виходячи з викладеного нами розуміння волі до влади як влади над собою, як свободи самовираження, необхідно розставити деякі акценти в ніцшеанській концепції «надлюдина».

Згідно з Ніцше, людина – це канат, натягнутий між твариною та надлюдиною, це канат над прірвою. Життя людини – це ідеальна життєва програма конкретної людини ще до її народження. Але люди у своїй більшості її не виконують, тому вони не живуть, а проживають, закопавши свій талант (здібності) в землю, живучи чужим життям, одягаючи ту чи іншу «маску». Життя первинне щодо волі, воно – ідеальна програма-план, воно – первинна гармонія світу й людини. Людина ж застає себе та оточуючих уже далеко не гармонійними. Але вона повинна, але вона може, за Ніцше, повернути цю початкову гармонію за допомогою власної сили волі, зуміти реалізувати своє істинне «я», працюючи

над собою, фактично відкрити його в собі. Це нелегко, але за допомогою волі до влади над собою це можливо.

Влада над собою є не стільки управління своїми почуттями й вчинками, скільки можливість вихлюпнутися свободі самовираження свого «я». Завдяки волі до влади над собою навіть «маленька людина» може перетворитися в надлюдину, але може повернутися й до того, хто на початку ніцшеанського канату, – до тварини, якщо в неї не виявилася воля до влади як рухомий механізм, що прагне до «життя».

Надлюдина – це та людина, яка завдяки волі до влади змогла самореалізуватися, вищою мірою правильніше наближаючись до утвердження повноти існування, тобто до життя як до субстанції.

Проаналізувавши вчення Ніцше, ми спробували виділити фундаментальні характеристики життя:

1. Життя ні з чого не з'являється; воно субстанціональне, первісніше за свої породження та вияви, це те, що дає початок усьому.

2. Життя не просто субстанція й першоджерело сущого, це діюча субстанція, а тому виявляє себе у творчості, становленні, у безперервній мінливості, у створенні нових форм. Сутність життя полягає в тому, щоб діяти й утверджувати повноту існування.

3. Рухомий механізм життя, який долає перешкоди, – це воля. Воля прагне до влади, вона хоче тріумфувати перемогою.

4. Життя, згідно з Ніцше, нераціональне та дораціональне. Воно існує ірраціонально. Чим менше раціональності в явищах, тим більше в них життя, тим вони більш істинні та справжні. Життя не є продуктом удосконалення, воно із самого початку досконале.

5. На думку Ніцше, життя – добіологічна реальність, яка, з погляду життя, більш досконала. Життя тут здійснюється у своєму чистому вигляді, сюди ще не вторглася брехня, обмеження; тут панує істина, отже, життя – це діюче першоджерело всесвіту, програма-план самореалізації людських «я» зокрема. По-справжньому живе той, у кого свобода мислення й самостійність дій.

6. Людина має мету всередині самої себе, її мета – це життя, тобто її нереалізована життєва програма, її особиста, індивідуальна, єдина у Всесвіті й не повторна.

Раціональна діяльність, за Ніцше, не зміцнює «волю до влади», тому що замінює активну діяльність резонуванням (від лат. *resono* – звучу у відповідь, відгукуюсь). Воля до влади може виявитися не в раціональній діяльності, де повторюються готові зразки, а коли відкривається щось нове у творчості, коли немає алгоритму дослідження, а дослідник інтуїтивно прокладає свій шлях і чекає на прозріння, натхнення чи то з приводу чого-небудь, чи то з приводу власного самовизначення, самовираження. Життя, за Ніцше, існує ірраціонально, а воля до влади – це механізм досягнення істинного, справжнього життя. Саме воля долає перешкоди на шляху до життя. Загальноприйнята мораль може підірвати «волю до влади», проповідуючи любов до ближнього й тим самим обмежуючи людину, заганяючи її в межі, блокуючи її «вічне повернення».

Філософ таврує демократію, рівність і соціалізм як ідейні «спускові курки» повстання рабів. Весь ніцшеанський «пакет» ідей про «стадну людину», необхідність тримати її в підпорядкуванні та природній експлуатації націлений на те, щоб не дати рабам повстати, бо вони зметуть ієрархічну вертикаль, на якій тримаються висока культура й шляхетні ідеали. Весь антифашистський пафос «Волі до влади» було проігноровано саме через її послідовно антидемократичну спрямованість. Але, спростовуючи політичну демократію, Ніцше мовби попереджає про прихід Гітлера до влади саме демократичним шляхом. Є сенс зупинитися на цьому детальніше, урахувавши, що саме це викликало та викликає різночитання Ніцше в дослідників. До речі, особливістю творчості Ніцше і є саме це різночитання, тобто коли кожний бачить те, що хоче бачити.

Влада – чи то радянська влада, або III Рейху – стає предметом обожнення. Її жерці, майстерно використовуючи по-

тужний потяг мас до відчуття своєї влади, підкоряють владі всі сфери суспільного життя. Не можна не погодитися з Ніцше в тому, що в тоталітарній практиці відбувається справжнє єднання влади й народу. Та ж його частина, яка не бере участі в служінні владі, оголошується «ворогом народу» або «ворогом Німеччини». І тоді кожен може стати водночас жертвою та катом. Самоорганізуючись у владу, народ отримує можливість реалізувати її найважливішу функцію – чинити насильство. Повсталі маси починають жертви себе, вони приносять владі все більш страшні жертви. Установлюються нові правила насильства. Досягається потужний релігійний ефект: великі маси людей виявляються здатними переживати власне релігійний досвід – відчуття тотального єднання один з одним – через єднання з Владою. Політика стає простором сакрального, у якому розчиняється індивід.

У взаєминах між чоловіком і жінкою також виявляється воля до влади, тобто свобода самовираження. Коли людина (не важливо, чоловік або жінка) кохає, вона стимулює кохану людину до самореалізації, самовираження. Наприклад, жінка хоче облаштувати житло. Якщо чоловік допомагає їй у цьому, він тим самим самовиражає інтереси жінки, тому що він її любить. Свободи чоловіка має бути рівно стільки, щоб не зачепити свободи коханої й навпаки. Якщо ж він зазіхає на свободу іншої людини й йому важливо тільки своє самовираження (думка), то тут «тхне» фашизмом, але зовсім не у фразі Ніцше: «Ти йдеш до жінок? Не забудь батіг!», через яку філософа прозвали женоненависником. Це найбільш «гучне» та «зухвале» висловлювання Ніцше. Цікаво, що він мав на увазі? Існують різні точки зору, але, виходячи з контексту нашої роботи, уважаємо своїм обов'язком відзначити дещо інше, навіть діаметрально протилежну думку. Якщо Ніцше під волею до влади розумів свободу самовираження, то з огляду на те, що жінка в його часи (та й сьогодні) більше, ніж чоловік, була обмежена в можливостях самовираження, може потрібно взяти й батіг, може, потрібно завдати їй болю, щоб вона сама скинула з себе жаб'ячу шкіру та перетворилася на принцесу, бо їй ще більше потрібно зусиль для вияву волі до влади як механізму «життя». У цьому випадку «батіг», звичайно ж, є гіперболою. І перед тим, як розпочати аналіз цієї цитати, хочу звернути увагу на такі слова Ніцше: *«Чоловіки донині поводитись із жінками як із птахами, які, заблукавши, прилітають до них із якихось вершин: вони вважають їх за щось тонке, тендітне, дике, химерне, повне душі, але також за щось таке, яке необхідно замикати, щоб воно не відлетіло»* [3, с. 13].

Чоловікові в історії людства частіше, на нашу думку, був властивий страх утратити жінку, страх власника втратити річ, утратити своє. Як це не звучить дивно, але краще, згідно з Ніцше, ставитися до тієї жінки не як до птахів у клітині, а як до коня. Під словом «батіг» філософ мав на увазі спосіб стимуляції, реалізації «я» жінки, тому що жінка в усі часи була забита, пригнічена чоловіком. Може через це Ніцше порівнює її з конем, тому що їй, як і коню, потрібен був струс, щоб вона виявила себе, «самовиразилась». Чоловік, ідучи до жінки з батогами, допомагає їй пробудити в собі волю до влади над собою, бо в жінці цей процес ще складніший, ніж у чоловіка, вона більш пригнічена, їй важче розвинути в собі волю до влади для свободи самовираження.

Кожна воля повинна мати мету, до якої треба прагнути. У Ніцше такою метою насамперед є влада людини, у нашому контексті це влада людини над самою собою. Життя первинне щодо волі, воно – ідеал, воно – первинна гармонія світу й людини. Людина ж бачить себе та оточуючих уже далеко не гармонійними. Але вона може, за Ніцше, повернути цю початкову гармонію за допомогою власної сили волі, зуміти реалізувати своє істинне «я», працюючи над собою, фактично відкрити його в собі.

Влада над собою є не стільки управління своїми почуттями та вчинками, скільки можливість вихлюпнутися свободі самовираження людини.

Мета людини – це вічне повернення до життя, де знаходиться ідеальна програма його самореалізації. Досягти її можна, згідно з Ніцше, тільки за допомогою волі до влади, передусім над собою. Воля до влади – це механізм досягнення цього. Ніцшеанська надлюдина безжалісна насамперед і найбільше до себе, вона сумнівається й піддає перегляду все наявне в неї, що позбавляє її внутрішньої духовної свободи і радості творчого життя. У людині тварина і творець з'єднані воедино. Потрібно пам'ятати, що й філософія Фрідріха Ніцше, і його життя – це унікальний і всім життям здійснений експеримент щодо руйнування всередині себе «тварі» й плекання «творця», що по суті і є «надлюдиною».

Творчість Ніцше завжди стимулювала і продовжує стимулювати до подальших досліджень категорій «воля», «свобода», влади над собою заради самовираження та самовизначення. Потрібно відкинути попередні стереотипи щодо тлумачення його філософії й більш ретельно, детально вивчати афористичний зміст його творів, ураховуючи, що їх інтерпретація, тлумачення тісно пов'язані з внутрішнім життям людини загалом і Ніцше зокрема. Він і сам попереджав щодо своєї творчої спадщини, що один і той самий текст допускає численні інтерпретації, так як думка – це знак із безліччю смислів.

Література

1. Ніцше Ф. Сочинения : в 2 т. / Ф. Ніцше ; ред. К.А. Свасьян. – М. : «РИПОЛ КЛАССИК», 1998.
2. Ніцше Ф. Воля к власти / Ф. Ніцше. – М. : Гуманитарная литература, 1994. – 163 с.
3. Андреева И.С. Современные зарубежные исследования философии Ницше / И.С. Андреева // Научный журнал издательства Московского государственного университета. – 1998. – № 27. – С. 13–16.
4. Галеви Д. Жизнь Фридриха Ницше / Д. Галеви. – СПб. : Рипол Классик, 2003. – 270 с.
5. Визгин В.П. Философия Ницше в сумерках нашего сегодня / В.П. Визгин // Ф. Ніцше и философия в России. – СПб, 1999. – С. 176–207.
6. Визгин В.П. Ницше глазами Делеза / В.П. Визгин // Вопросы философии. – 1993. – № 4. – С. 47–48.
7. Евлампиев И.И. Концепция личности в философии Ницше: на материале разных работ / И.И. Евлампиев // Вестник Санкт-Петербургского университета. – 2000. – Сер. 6. – № 3. – С. 31–41.
8. Жиброва И.И. Фридрих Ницше, философская концепция / И.И. Жиброва // Научный журнал издательства Московского государственного университета. – 2001. – № 10. – С. 126–128.
9. Михайлов А.В. Предисловие к публикации статьи М. Хайдеггера «Слова Ницше «Бог мертв» / А.В. Михайлов // Вопросы философии. – 1990. – № 7. – С. 133–143.
10. Рачинский Г.А. Предисловие к кн. Ф. Ніцше «Воля к власти: опыт переоценки всех ценностей» / Г.А. Рачинский. – М. : REFL-book, 1993. – С. 20–33.
11. Свасьян К.А. Ницшеанство / К.А. Свасьян. – М. : Просвещение, 2003. – 573 с.
12. Нордау М. Вырождение / М. Нордау. – М. : Мысль, 1995. – 279 с.
13. Slechta K. Le cas Nietzsche / K. Slechta. – P., 1997. – 105 p.
14. M. Montinari. Friedrich Nietzsche / M. Montinari. – P., 2001. – 108 p.
15. Хайдеггер М. Время и бытие: Статьи и выступления / М. Хайдеггер ; пер. с нем. В.В. Бибихина. – М. : Республика, 1993. – 447 с.
16. Фуко М. Археология знания / М.Фуко ; пер. с фр. В.П. Визгина ; общ. ред. Б. Левченко. – К. : Ника-Центр, 1996. – 208 с.
17. Делез Ж. Ницше и философия / Ж. Делез. – М. : Мысль, 2003. – 385 с.

Анотація

Арсентьева Г. О. Ніцшеанська концепція «Воля до влади» як влада над собою, як свобода самовираження. – Стаття.

Стаття присвячена проблемі різночитання ніцшеанської концепції «Воля до влади». Влада, чи воля до влади, не виступає як жага панування, але вона являє собою пластичний принцип усіх наших ціннісних суджень і прихований принцип створення нових, ще не визнаних цінностей. Подано розуміння волі до влади як влади людини над собою, як свободи самовираження людського «я», коли будь-яка людина за допомогою власної сили волі та свободи волевиявлення, працюючи над собою, самовдосконалюючись, фактично відкриває своє «я» в собі й самореалізує його. Підкреслено, що, завдяки волі до влади над собою, навіть «маленька людина» може перетворитися в надлюдину, але може повернутися й до того, хто на початку ніцшеанського канату, – до тварини, якщо в неї не виявилася воля до влади. Мета людини – це вічне повернення до життя, де знаходиться ідеальна програма її самореалізації. Досягти її можна, згідно з Ніцше, тільки за допомогою волі до влади насамперед над собою.

Ключові слова: воля до влади, свобода самовираження, життя, ніцшеанська «надлюдина».

Аннотация

Арсентьева Г. О. Ницшеанская концепция «Воля к власти» как власть над собой, как свобода самовыражения. – Статья.

Статья посвящена проблеме разночтения ницшеанской концепции «Воля к власти». Власть, или воля к власти, не выступает как жажда властвования, но она представляет собой пластический принцип всех наших ценностных суждений и скрытый принцип создания новых, еще не признанных ценностей. Представлено понимание воли к власти как власти над собой, как свободы самовыражения человеческого «я», когда любой человек с помощью собственной силы воли и свободы волеизъявления, работая над собой, самосовершенствуясь, фактически открывает свое «я» и самореализует его. Подчеркнуто, что, благодаря воли власти над собой, даже «маленький человек» может превратиться в сверхчеловека, но может и вернуться и к тому, что в начале ницшеанского каната, – к животному, если у него не проявится воля к власти. Цель человека – это вечное возвращение к жизни, где находится идеальная программа его самореализации. Достичь ее можно, согласно Ницше, только с помощью воли к власти, прежде всего, над собою.

Ключевые слова: воля к власти, свобода самовыражения, жизнь, ницшеанский «сверхчеловек».

Summary

Arsentjeva G. A. Nietzschean concept “Will to power” as a self-control and freedom of expression. – Article.

The article of Arsentjeva G.A. is dedicated to the problem of nietzschean concept “Will to power” variant reading. Here power or “will to power” is not the lust of power, but rather a flexible principle of all our value judgments and secret principle of new created but not recognized values. The article describes the notion “will to power” as self-control, as free expression of person’s “I”, when a person with the help of his/her will and freedom of will expression, improving and self-perfecting oneself, in fact, reveals his/her own “I” and realizes it. The article emphasizes that due-to “will to power” even “a little man” can become a superman, but also can fall into the beginning of the nietzschean’s rope and turn into an animal if the person doesn’t show his/her will to power. The aim of the person is a perpetual resuscitation, where there is an ideal program of self-realization. For Nietzsche, one can achieve it only due-to will to power, first of all, self-control.

Key words: will to power, freedom of expression, life, nietzschean’s superman.